

Funderingar kring en fornborg

DAVID DAMELL

En av den arkeologiska forskningen föga uppmärksammas borganläggning är den s. k. Sunnersta fornborg i Bondkyrko sn, belägen på krönet av Uppsalaåsen en dryg halvkilometer N om den plats där denna korsar Fyrisån vid Flottsund.

I riksantikvarieämbetets fornlämningsregister för Bondkyrko sn (ekonomiska kartan i skala 1 : 10 000 bladet 11 I Uppsala 6 a Ultuna) beskrivs borgen på följande sätt under nr 411 (inventeringsarbetet utfört under ledning av G. A. Hellman):

Fornborg, ca 240 m l (N-S) och ca 100 m br. Belägen på en rullstensås. Borgen begränsas av en i stort sett runt om gående dubbel stenmur eller stenvall. I Ö är muren låg och otydlig och troligen endast enkel vid den branta sluttningen ned mot Fyrisån. De dubbla murarna, som ligger på ett avstånd av ca 5-10 m från varandra, består av rullsten, i allmänhet 0,15-0,4 m st. De är 2-4 m br och 0,3-0,4 m h. I den delvis otydliga Ö muren står en rest sten, 0,8 m h, 0,7 m br och 0,5 m tj. Genom borgen går en stig, troligen en gammal väg i ungefär N-S riktning. Tydlig ingång i N och även i S. I NV har man anlagt en skidbacke utan att skada borgmuren; skidbackens hopptorn står inom borgen ca 3-4 m Ö om och 13 m S om den inre stenmuren eller stenvallen.

Ca (290) 300 m NNÖ om fornborgen är en stensträngsliknande lämning, ca 15-20 m l (VNV-ÖSÖ) ca 3-4 m br bestående av ett enskiktat stenlager av 0,4-0,5 m st stenar, troligen dels naturbildning och dels från röjning; området S om stensträngen verkar avröjt. Rest av spärrmur?

Tidigare (år 1937) har borgen karterats av G. A. Hellman och H. Thålin i samband med en specialinventering av fornlämningar i Bondkyrko sn. Beskrivningen till denna karta är mer kortfattad än beskrivningen till fornlämningsregistret (karta och inventeringsprotokoll i ATA).

Men vad skiljer då denna borg från andra?

Först det topografiska läget.

Sunnerstaborgen ligger, som nämnts, på en grusås, vilket skiljer den från flertalet borgar, som mestadels är placerade på branta bergshöjder, där branta stup ofta ingår i försvarsanordningarna. Att just en

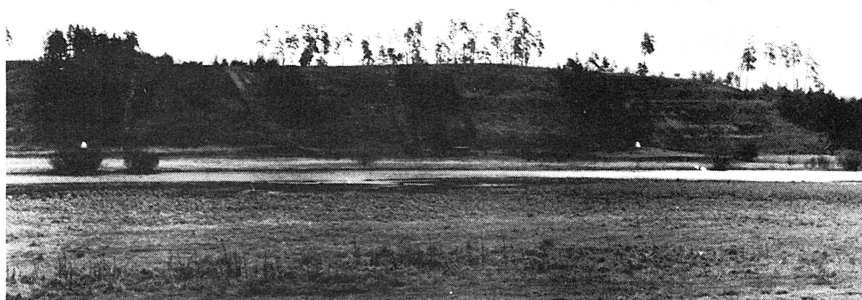

Bild 1. Sunnerstaborgen på Uppsalaåsens krön. Borgens utsträckning markeras ungefär av det glesa tallbeståndet på krönet. Nedanför åsen syns Fyrisån. Bilden tagen från Ö. Foto D. Damell.

grusås valts beror naturligtvis på att man här ej haft annat val än att bygga borgen på den plats där den nu ligger, om man nu nödvändigtvis måste ha en försvarsanordning på just detta ställe. Detta är en viktig fråga för vars lösande man åtminstone ungefärligt måste känna till när borgen anlagts och hur topografin runt den i stort ter sig.

Som nämnts ligger borgen nära ett viktigt »vägkors» mellan vatten- och landvägar, det s. k. Flottsund. Genom detta trånga sund, blott några hundratal meter brett även om den nuvarande vattennivån skulle höjas med ca 10 meter, måste all sjötrafik söderifrån in mot Uppsalaslätten passera. Sammanhängande höjdparter med skogsterräng såväl Ö som V om sundet spärrar effektivt i dessa riktningar medan öppna, låglänta områden successivt ökar norrut mot slätten. Också landsvägen söderut måste, som nämnts, passera detta sund, vilket än mer ökar dess strategiska betydelse. Den som behärskade denna plats kunde lätt kontrollera merparten av trafiken, såväl handels- som annan, till och från Uppsalaslätten, som ju varit ett attraktivt bosättningsområde ända sedan det steg ur havet. Därmed torde nog vara sagt om borganläggningens strategiskt och handelspolitiskt viktiga läge.

Frågan är nu när så starka och rika bebyggelser uppstått inne på slätten att gemensamt behov funnits att skydda sig mot yttre faror. I

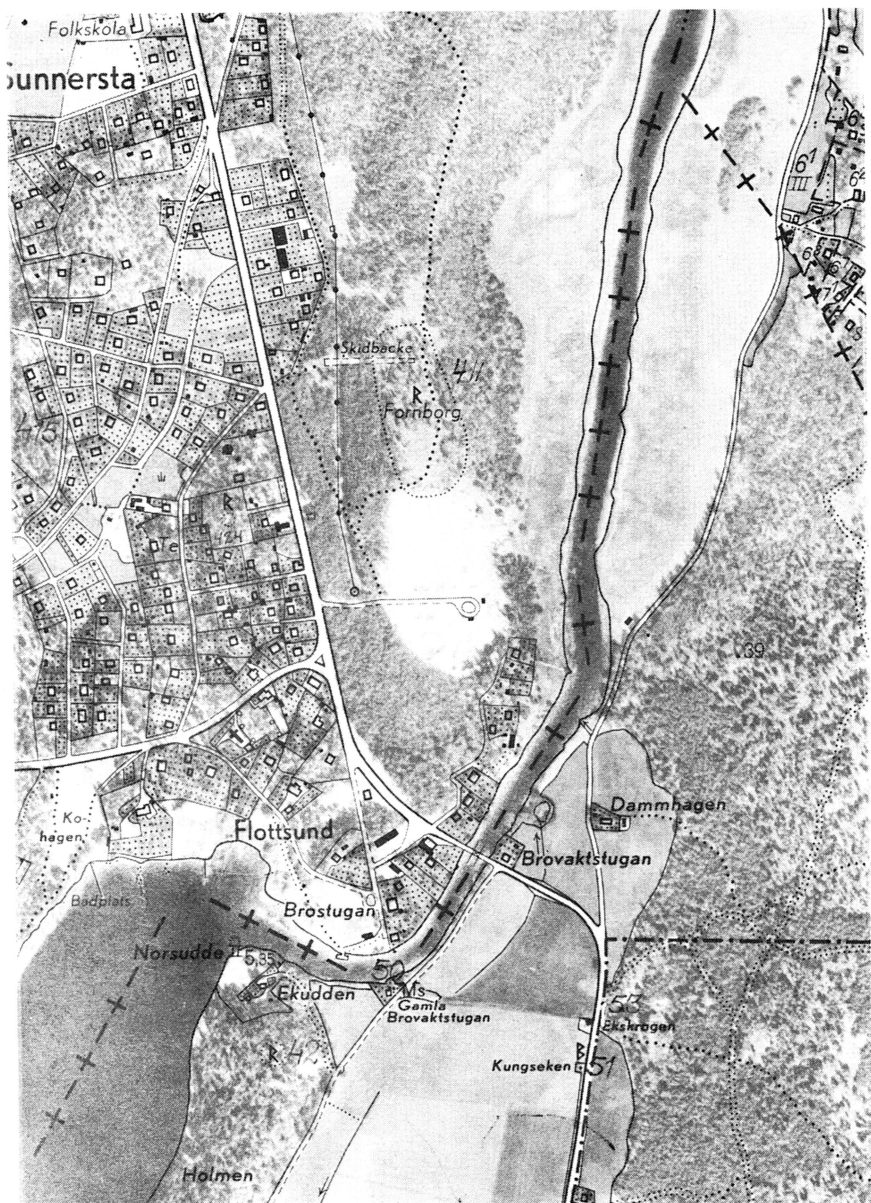

Bild 2. Detalj av Ekonomiska kartan i skala 1 : 10 000, bladet III 6a, med sunnerstaborgen ungefär i kartans mitt. Särtryck ur Ekonomiska kartan från Rikets Allmänna Kartverk. Publiceringstillstånd nr 1074, AB Svensk Karttjänst – SRA, Fack, 162 10 Vällingby 1. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Rikets Allmänna Kartverk 1974-01-24.

Skala 1:500
0 5 10 15 20 25 30 M

Beskrivning.

- 1 Sten, 1.15 m höjden
- 2 Rest sten, 1 m
- /// Vall av sten

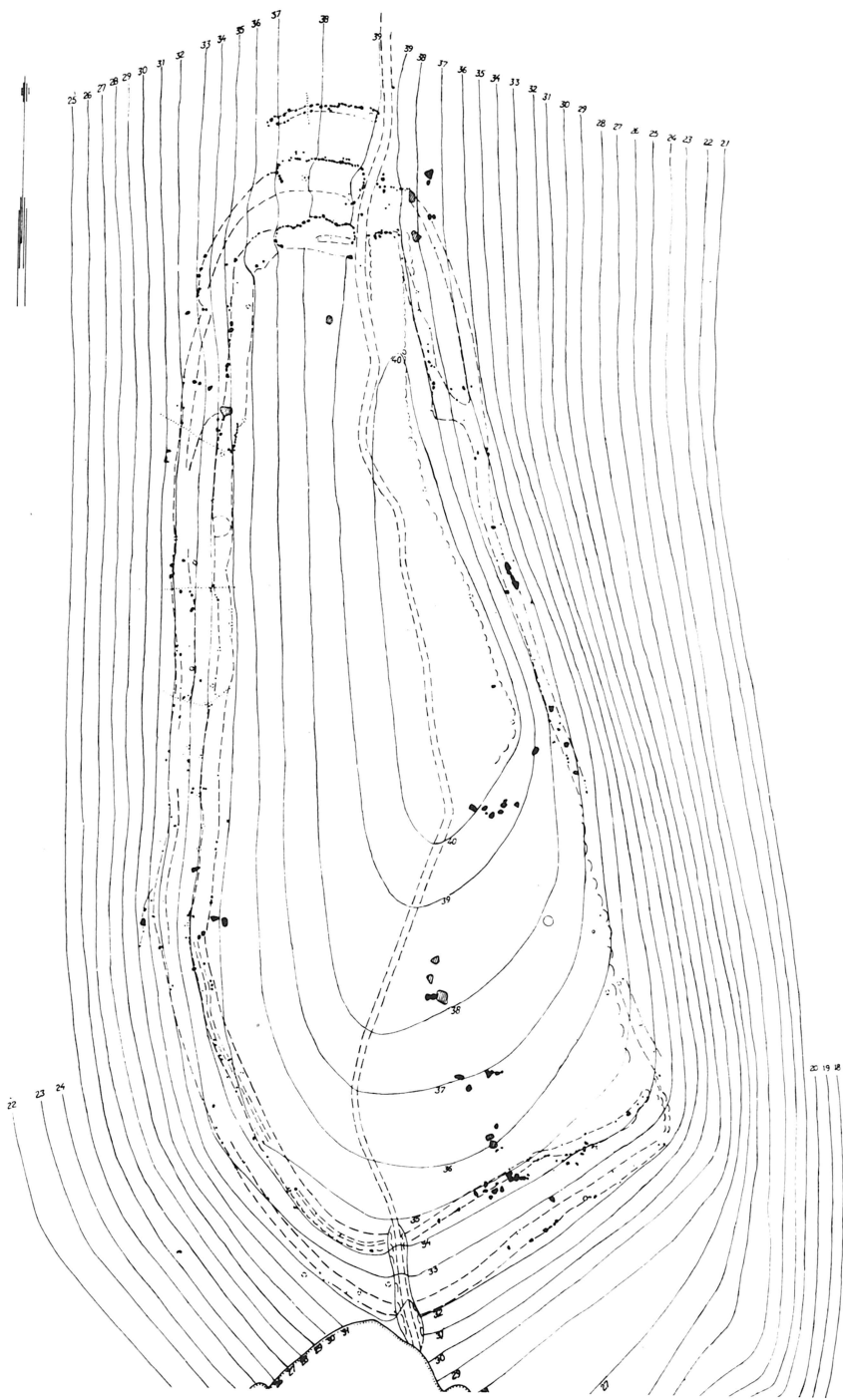

Bild 4. Fyrisådalens fotograferad från borgområdet. Foto D. Damell.

varje fall torde det stå klart att en bygd av skisserad karaktär bör ha funnits redan under yngre romersk järnålder-folkvandringstid. Rika gravfynd och byggandet av storhögar, bl. a. Uppsala högar, tyder därpå. Sunnerstaborgen borde alltså rimligtvis ha tillkommit ungefär vid denna tid. För att utröna om så kunde vara fallet hopsamlades ett slutet kolprov från ett kolskikt under borgvallen i anläggningens NÖ del, där en skidlift genombrutit och skadat vallen (från Sunnerstaborgen finns nämligen ett flertal slalombackar i den branta östslutningen). Kolskiktet kan iakttas under hela vallens bredd och härrör sannolikt från den vegetationsbränning som föregått borgens uppförande. C 14-datering-

Bild 3. Karta över sunnerstaborgen upprättad år 1937 av G. A. Hellman och H. Thålin.

Bild 5. Den genomschaktade Ö borgvallen där kolprov uttogs för C 14-analys. Foto D. Damell.

en gav värdet AD 105–305 (St 4039.1745 $\pm$ 110 BP. Analysen utförd vid Laboratoriet för radioaktiv datering, Stockholm). Denna datering synes väl stämma in i ovan skisserade händelseförlopp i synnerhet som man här rimligtvis bör räkna med att de träd, som bränts ner vid röjningen, kan ha varit inemot 100–150 år gamla (jfr tallarna i Uppsala kronpark vilkas ålder är ännu högre). Borgen kan alltså utan vidare vara tillkommen under yngre romersk järnålder–folkvandringstid. Emellertid måste den reservationen införas att ett enda C14 prov är alltför litet att bygga på, men dock lika pålitligt som enstaka föremålsfynd, vilka säkert också föranlett dateringsspekulationer.

För att täppa till och skydda hela den rika Uppsalaslätten räckte emellertid ej Sunnerstaborgen eftersom man kan komma in i området andra vägar exempelvis längre västerut i Hågaåns dalgång eller österifrån längs den s. k. Långhundraleden. Men båda dessa leder har också sina borgar. Långhundraleden spärras av genom den mäktiga anläggningen vid Stenby i Husby-Långhundra sn där farleden är som smalast jämte andra borgar Ö därom medan Hågadalen bevakas av den svår-tillgängliga borgen vid Prediksstolen på dalgångens V sida. Sistnämnda

Bild 6. Åsvägen vid N infarten till borgen. Foto D. Damell.

Bild 7. En av de fyrsidiga konstruktionerna i borgens N del. Foto D. Damell.

Bild 8. Mittsvacka i borgvallen i anläggningens SV del. Bilden tagen mot N. Foto D. Damell.

borg har f. ö. varit föremål för provundersökning under K. A. Gustawssons ledning (rapport i ATA), dock utan att säkert daterande fynd framkom. Spår av mänsklig aktivitet, bl. a. härdar och keramik, påträffades dock inom borgområdet. De sistnämnda borgarnas tillkomsttid är således ej fastslagen. En inte alltför vågad gissning är dock att de är ungefär samtida med Sunnerstaborgen och således ingår i ett större organiserat försvarssystem för Uppsalaslätten, måhända tillkommet genom en begynnande centralmakts försorg.

En annan intressant anläggning i sammanhanget är vallsystemet på Uppsalaåsen vid Högsta ungefär 1,5 mil N om Uppsala. Genom denna vallanläggning, vilken av flera arkeologer ansetts vara en s. k. gravhägning, går den gamla åsvägen fram, vilket gör den mycket lik Sunnerstaborgen. Kan det möjligen vara så att denna anläggning också är en borg, som bevakat vägsystemet norrifrån och den därifrån kommande handeln? Vallanläggningen ligger ju inte heller långt ifrån korsningen Uppsalaåsen-Björklingeån, alltså nära en plats där land- och sjöväg möts på samma sätt som vid Flottsund. Påpekas bör att de arkeologiska undersökningar, som Margareta Biörnstad företagit såväl av det innan-

Bild 9. Mittsvackan mot S. Foto D. Damell.

för vallen belägna gravfältet som av själva vallen ej med säkerhet kunnat fastslå anläggningens karaktär

Ytterligare en vallanläggning på grusås må här nämnas. Den ligger vid Rotsunda i Sollentuna (nr. 255 i fornlämningsregistret för Sollentuna. Inventering genom G. A. Hellman 1949). Även här finns gravanläggningar innanför vallen, vilket gjort att man också i detta fall anser att vallen är en gravhägnad. Här saknas dock väg genom anläggningen.

Men åter till Sunnerstaborgen, som inte bara genom sitt läge såväl topografiskt som strategiskt kan anses märklig. Som nämnts går den gamla åsvägen rakt genom borgen på samma sätt som landsvägen söderifrån under långt senare tid gått över Uppsala slotts borggård. Detta är något ovanligt för en fornborg och måste på sätt och vis indicera att makthavaren över den rika Uppsalaslätten också ville ha total kontroll över landtrafiken. Kanske man här t. o. m. kan tänka sig någon form av tullsystem för att handelstillstånd för uppsalaområdet skulle utdelas? I borgens N del finns i anslutning till de två huvudvallarna närmast fyrsidiga konstruktioner (intill och V om åsvägen), vilka utan tvekan gör intryck av att vara husfundament, även om en viss lutning mot V finns i anläggningarna. Om denna tolkning är riktig kan

man mycket väl tänka sig att dessa två byggnader, som i N skyddas av ytterligare en försvarsvall, dels kan ha hyst en borggarnison dels utgjort någon form av tullhus. Spekulationen kan synas djärv och endast framtida undersökningar på platsen kan ge besked. En borg med fast besättning och någon form av tulluppbörd tyder ju på en stark centralmakt i ett mycket tidigt skede, något som dock betvivlas av många.

En tredje ovanlighet kan iakttas i den inre borgvallen i SV, från äsvägens passage genom vallen och ca 70 m norrut. Här finns nämligen en markant sänka i vallens mitt, vilken endast kan förklaras uppkommen genom att ett träverk mitt i stenvallen multnat så att en svacka uppstått. Här skulle vi alltså ha ett av de få bevisen för att träverk funnits på borgarna, vilket man utan grundligare studier antagit för flertalet fornborgar. Hur ett träverk varit konstruerat är dock svårare att säga. Sannolikt har det dock utgjorts av någon slags stenstöttad palissad med skyttegolv innanför. Ett dylikt träverk runt hela borgen torde ha fordrat en omfattande arbetsinsats och tillsammans med antagandet om byggnader i borgens N. del samt fast besättning understrykes än mer att en centralmakt fordrats för ett dylikt arbetsföretags genomförande.

Ovannämnda teorier är som alla ju förstår ganska löst underbyggda. De bör dock vara tillfyllest för att igångsätta en diskussion om den intressanta Sunnerstaborgen och kanske överhuvudtaget uppsalatraktens fornborgar. Dessa märkliga fornlämningar är utan tvekan värda ett betydligt större vetenskapligt intresse än vad som idag visas.

Förkortning: ATA=Antikvariskt Topografiska Arkivet.

Litteratur

B. Ambrosiani, *Fornlämningar och bebyggelse, Studier i Attundaland och Södertörns förhistoria*, Uppsala 1964.

M. Björnstad, *Gravfält och vallanläggning vid Högsta i Bälinge, Tor* 1960.

S. Lindqvist, *Uppsala högar och Ottarshögen*, Stockholm 1936.